

Hergott Kristóf – Hergott-Rácz Rita

70

EGY KÜLÖNÖS ARANYTÁRGY NYOMÁBAN régészeti talány Nagyszénás határából

Az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum immár több éve ápol jó kapcsolatot múzeumbarrát fémkeresősökkel – az együttműködésnek köszönhetően számos értékes és izgalmas tárggyal gazdagodott a múzeum gyűjteménye. Az utóbbi években Nagyszénás határában Benkő Józseffel és Gyenge Antallal több, korábban ismeretlen, népvándorlás és avar kori lelőhelyet sikerült azonosítani. 2021 áprilisában egy különös, komoly fejtörést okozó aranyelet került napvilágra, melynek találója Benkő József, aki egy korábban csak terepbejárással vizsgált avar kori lelőhelyről, Nagyszénás-Mészáros-földek, Csizmadia-tanyáról szolgáltatotta be a tárgyat. Az apró aranylemezkét valójában nem is nagyon kellett keresnie, ugyanis az szinte a felszínen hevert, nagyjából 5 cm mélyen a földben. Már első ránézésre is egyértelmű volt, hogy hasonló tárgytípussal eddig még nem találkoztunk a múzeum gyűjtőterületén, de az alaposabb vizsgálatok után kiderült, hogy egy olyan lelettel állunk szemben, amely a Kárpát-medencét és a közvetlen környezetét tekintve sem szokványos.

A kb. 1,5 cm átmérőjű aranytárgy első pillantásra egy vastagabb, masszívabb aranylemez, amely három oldalán félkör alakban íves, vagyis háromkaréjos formájú. A tárgy finoman megmunkált, sima felületű elülső oldalán a díszítések poncolással készültek: pontok és félháromszö-

A veret két oldala
(fotó: Hergott Kristóf,
NGYTM, Orosháza)

gekben elhelyezkedő, háromszögben ülő, kör motívumokból álló sordíszek. Ezek szimmetrikus elrendezésben, a tárgy alakjához idomulva, három kört formálva borítják be a lemez felületét. A lemez hátulsó oldalára egy nagy szegecsot forrasztottak, amely szintén aranyból készült. Az aranytárgyat a hátoldal irányából a felső peremén átlyukasztották, az átlyukasztót az sem zavarta, hogy a kis díszetárgyat ékítő mintázatot is megsérti.

A veret hátulja a funkció mellett jól árulkodik a megmunkálás mikéntjéről is, eszerint a tárgy kalapálással nyerte el háromkaréjos formáját, majd a veret széléit levágták. Talán ebből a sorjából készült az aranszegecs is, amit a kalapálás után forrasztottak rá nagy gonddal. A készítési mód kapcsán még annyit valószínűsíthetünk, hogy egy bizánci pénzből, valószínűleg egy *tremissis*ből vagy *semmissis*ből alakíthatták ki, ugyanis a tömege 1,96 gramm, ami nagyjából mindkét érem súlyával összeegyeztethető. A bizánci pénzek súlyát alapvetően a 4,5 grammos *solidus*sokhoz viszonyították, ennek fele volt a *semmissis* a maga 2,25 g súlyával, míg egy *tremissis* egy *solidus* harmadának felelt meg, súlya 1,5 g körül mozgott. Mivel a tárgy sok átalakításon ment keresztül, mire elnyerte a mostani formáját, nehéz megmondani, hogy egy *semmissis*ből alakították ki, és a megmunkálás során veszített 0,2 g-ot a súlyából,

vagy esetleg egy *tremis*st alakították át és a ráforrasztott szegecs miatt gyarapodhatott 0,4 g-mal a tárgy súlya. Az érméből való kialakításra utal a hátoldalon egy alig felismerhető felirat – a „VIC” –, ami az ismert bizánci pénzek alapján eredetileg VICTORIA lehetett.

A tárggyal kapcsolatos talányok egyike a veret pontos funkciója, másrészt, hogy a Kárpát-medence történetének melyik időszakához is kapcsolható. A tárgy funkciójához talán közelebb visz a keltezés pontosítása is. A keltezést egyrészt a tárgy anyaga (feltehetően bizánci érme), másrészt a díszítés módja (poncolás) és a mintázat típusa segítheti. Az alapanyagot tekintve elmondható, hogy a bizánci érmék súlyát Kr. u. 307-ben Nagy Konstantin (ur. 306–337) császár határozta meg, akinek pénzreformját követően egy évezreden át változatlan maradt az aranyérmék súlya. Ez alapján csak annyit tudunk, hogy a veret a 4. század előtti időkre semmiképp sem keltezhetjük. A Kárpát-medencébe a hunok térhódításától számolhatunk nagyobb mennyiségű aranypénz beáramlásával, amiből az 5. század divatjának megfelelő ékszereket és ruhadíszeket állítottak elő. Az egykori érem hátlapjának felirata (VIC[TORIA]) kapcsán kiemelendő, hogy az ezekkel ellátott *semis*seket és *tremis*seket az 5. századtól a 7. századig folyamatosan verték.

Az aranytárgy előlapjának poncolt díszítése talán az egyik legjobb fogódzónk a korhatározás szempontjából. A poncolás az egyik legalapvetőbb és legegyszerűbb díszítési eljárás a fémművéségben. A különböző típusú

poncolók (pl. fémrudak) végébe belevésték az ábrázolni kívánt minta negatívját és kalapáccsal egyenletesen, egymás mellé ütögették be a díszíteni kívánt felületet. Esetünkben legalább háromféle poncolót használtak. A három kört formázó pontsört kis méretű, kör alakú véggel ellátott verőtővel alkották meg, a kör alakú kereteken belül elhelyezkedő motívumokat pedig egy félháromszög alakúval és egy bemélyedő háromszög alakban ülő, kiemelkedő kör alakú ponccal. Utóbbi két minta (félháromszög, háromszögben ülő kör) biztosan nem egy tövel készült, mivel a két motívum egymáshoz való viszonya és a köztük lévő távolság sem egységes. A kis aranytárgy tehát nem egy ügyes ötvös keze munkájának bizonyul, mivel a felületén megfigyelhetők a kalapálás nyomai és a pont alakú poncok szinte mindegyike elcsúszott.

Hasonló poncolással ellátott tárgyak a hun korban, a Kr. u. 4. század végén és 5. század folyamán a női és a férfi viseleti elemeken, pl. ruhakapcsolótűkön (fibulákon), övcsatokon fordulnak elő, emellett a lószerszámzat fémből készült szerelékein, a ló hámját ékítő vereteken és a hozzá tartozó csüngőkön.

A nagyszénási aranyelethez legközelebb álló motívumkincs viszont később, a Kr. u. 6. század folyamán, a germán királyságok (gepidák, langobardok) idejében jelenik meg a Kárpát-medencében, ezek szintúgy viseleti elemeket (csatok, fibulák), valamint ékszereket díszíthettek az esetek túlnyomó részében. A tárgyalt régió, a Tiszántúl területét benépesítő gepidák sírlele-

A veret díszítőmotívumai
(fotó: Hergott Kristóf, NGYTM, Orosháza)

A veret hátulján látható kalapálásnyomok és a szegecs forrasztásának nyomai
(fotó: Hergott Kristóf, NGYTM, Orosháza)

Hérakleiosz (ur. 610–640)

tei közül felsorakoztathatunk számos, mintakincsében az aranyveretünkkel párhuzamba állítható tárgyat is. Ezek közül, a teljesség igénye nélkül kiemelendő a kishomoki temető 23., valószínűleg női sírjának együttese, melyből egy aranyozott ezüst övcsat került napvilágra. A csat négyzet alakú szíjszorítóját poncolt pontsorokkal és pont-félgör motívumsorral ékítették szimmetrikus elrendezésben. Ennek közvetlen párhuzamát a szőregi gepida temető 68. férfisírjából ismerjük, ahol a mintasor mind a csatot, mind a csattal szembenálló ellenveretet díszítette. A nagyszénási aranylemez díszítésének stílusa a tárgyal 6. századi, germánokhoz kapcsolható lelethorizonthoz áll tehát legközelebb, a régiót tekintve pedig a gepida népeességhez.

A hátoldal kiképzése és az aranszegecs alapján valószínűnek tartjuk, hogy a veret

Hódmezővásárhely-Kishomok
23. sírjának csatja (fotó: Hergott-Rácz Rita)

egy vastagabb szíjat díszíthetett. Ez tartozhatott akár egy férfi övhöz is, de a karéjos, háromkaréjos verettípusok egyes korszakokban a lószerszámzatot ékítő veretek közül is kikerülhettek. Az utóbbi állítást támogatja, hogy a hátoldalán lévő nagy méretű szegecs a Kr. u. 6–7. századi avar kori lószerszámveretek jellemző felerősítési módja. A felső részén látható kicsi átlukasztás arról árulkodik, hogy másodlagos funkcióban használhatták, akár nyakláncba fűzve, akár bőrre vagy textilre felvarrva az elvesztése előtt. Pontos funkciója a keltezés meghatározása után is nyitott kérdés marad, hiszen ennek megfelelő alakkal és kiképzéssel bíró tárgy nem került elő még eddig a vizsgált korszakból. Előfordulhat, hogy egy egyedi ötvösmunkával állunk szemben, melynek párhuzama nem feltétlenül

lelhető fel. Az aranylemez használatának idejéről elmondható ugyanakkor, hogy nem viselhették sokáig, hiszen mind a pereme, mind a mintázata ép, annak ellenére, hogy a puha fém könnyen megkopik. A felülete nem igazán mutat hosszú használatra utaló kopásnyomokat.

Látható, hogy noha ez az aranytárgy meglehetősen aprócska (kb. 1,5 cm), mégis sok kérdést vethet fel, és számos szempontból megközelíthető a vizsgálata. Amíg ehhez hasonló tárgy nem kerül elő jól dokumentált sírból, addig a pontos funkcióját sem fogjuk tudni megmondani. Mivel a tárgyat csak a díszítése alapján keltezhethetjük megbízhatóan, így

Kónsztasz (ur. 641–668)

azt sem tudjuk, hogy pontosan mikor került földre, mikor kerülhetett rá az az áttörés, vagyis mikortól kezdtek másodlagos helyzetben viselni.

A fémkeresős kutatások áldásos és egyben balszerencsés együttállását kiválóan példázza a veret előkerülése is. Áldásos tevékenység, hiszen a múzeumokban tevékenykedő civil fémkeresősök szabadidejüket áldozzák új lelőhelyek felderítésére, mindemellett megmentik a tárgyakat a földműveléstől és a talajt érő vegyszerekből eredő károsodástól, ezeken felül pedig megtöltik a múzeumokat olyan izgalmasabbnál izgalmasabb tárgyakkal, mint ez a kis aranyból készült tárgy. Mégis balszerencsés helyzet, hogy olyan leleteket szolgáltatnak be a múzeumba, amiket a szántás az eredeti kontextusukból kimozdított, így csekély forrásértékkel bírnak, hiszen nehéz megmondani, hogy mióta forgatta a nagyszénási határban az eke ezt az aranyveretet. A fémkeresős kutatások segítségével új lelőhelyek azonosíthatók, melyeket később jóval alaposabb módszerekkel is vizsgálhatunk. Ebben mutatkozik meg a fémkeresős kutatások fontossága, hiszen annak ellenére, hogy csekély forrásértékkel bírnak ezek a tárgyak, nélkülük jóval szegényesebb lenne a Kárpát-medence múltjáról alkotott képünk.

A veret hátulja nagyító alatt. Alaposabban megvizsgálva halványan felfedezhető rajta az egykori éremfelirat (fotó: Hergott Kristóf, NGYTM, Orosháza)